

Jonatan Vinkler

TEKST IN KONTEKST

***De Ecclesia* – fatalno besedilo M. Jana Husa in njegovo zgodovinsko »sobesedilo«¹**

Prvega julija 1415 je neki možak v ječi v Konstanci zapisal:

»Jaz, Jan Hus v upanju duhovnik Jezusa Kristusa. Iz strahu, da ne bi užalil Boga in krivo prisegal, ne morem preklicati členov, ki me jih obtožujejo krive priče, kajti nisem jih pridigal, trdil, branil. Kar se tiče odlomkov, ki so bili po vsej pravici izbrani iz mojih spisov, se jim odrekam, v kolikor imajo napačen pomen, ne morem pa preklicati vseh členov, kajti to bi bila žalitev Božja ali doktorjev svete teologije. In če bi bilo mogoče, da bi bil moj glas slišan po vsem svetu, bi tako zagotovo, kot bosta na sodni dan prišla na svetlo vsaka moja laž in vsak moj greh, hotel pred vsem svetom preklicati vse, kar sem kdaj napačnega ali zmotnega mislil in govoril. Tako pravim in pišem s svojo lastno voljo, brez prisile. Pisano z lastno roko ...«²

Ta izjava je bila eden poslednjih tekstov, ki jih je češki duhovnik, univerzitetni profesor, teolog in pridigar M. Jan Hus (1369–6. julij

- 1 Pričujoče besedilo ima več omejitev. Zastran Husove biografije ne more – in tudi ne želi – tekrovati z veličastnim delom Zweigovega prijatelja Richarda Friedenthala *Mož na grmadi* (Ljubljana 1973), ki je slovenskemu bralcu dostopno v prevodu v materinščino, sam avtor pa je bralcu verjetno bolj znan po Luthrovi biografiji (*Luther – njegovo življenje in delo 1–2*, Murska Sobota 1983), ali z deli, ki so bila o tem napisana v zelo obsežni, a žal slovenskemu bralcu tako jezikovno kakor knjižno težko dostopni husitistiki na Češkem. Zato se osredotoča samo na okoliščine nastanka Husovega najpomembnejšega teksta, s katerim se je češki teolog trajno vgraviral v evropsko intelektualno zgodovino, na traktat *De Ecclesia*, ki je v izboru preveden tudi v nadaljevanju te številke *Stati inu obstatu*, kakor pač pritiče razpravnemu opomniku ob velikem jubileju: 6. julija letos je namreč minilo 600 let od sežiga češkega učenjaka pred koncilom v Konstanci.
- 2 *Listy Husovy*, ur. Bohumil Mareš. Praha 1901, 266; prim. *Ze zpráv a kronik doby husitské*, Praha 1981, 190.

1415)³ napisal kot uradni odziv na zahteve koncila v Konstanci (5. november 1414–22. april 1418), znamenitega shoda, ki je menil »popraviti cerkev od peta do temena«. Konstanški cerkveni zbor je bil pomemben, v marsičem celo prelomen dogodek. Koncilu je politično »predsedoval« rimski cesar Sigismund Luksemburški. Slednje je nakazovalo vzpon primata cesarjeve oblasti nad papeško in konciliarizma, ki se krepí proti koncu 15. stoletja, temeljni namen pa je bil odpraviti glavno zadrego, ki je tedaj trla zahodno krščanstvo – veliko shizmo. Predstava na stranskem odru naj bi bil za koncil tudi proces proti neposlušnemu češkemu kleriku Husu,⁴ ki pa je imel, kot se je pokazalo v letih po koncilu – npr. od začetka husitskih vojn ob prvi praški defenestraciji leta 1419 do 1434 – za evropsko politično, religijsko in kulturno zgodovino znatno prelomnejše posledice kot večletni zapleti zastran sestopov treh papežev s stolice sv. Petra.

Posledice tudi za slovensko slovstveno in kulturno zgodovino. Rokopisni oddelek Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani namreč pod signaturo Ms 141 hrani rokopisno knjigo (papir, 21,6 × 15 cm), ki je bila nekdanj del knjižnega fonda cisterce v Stični in je vsaj deloma napisana v mlajši češki bastardi, avtorja posameznih besedil v njej pa je mogoče identificirati. *Martinus, praedicator in Sittich*, je namreč konec dvajsetih let 15. stoletja (1528) ustvaril pomembni vsebini omenjenega kodeksa: *Tractatus de husitis* (1a–84b) ter starejši del slovenskega *Stiškega rokopisa* (245b–247b), ki vsebuje brez dvoma staročeške jezikovne interference (npr. vokativ, ki ga slovenski jezik tedaj že več stoletij ni poznal zaradi sovpadu z imenovalnikom) in je paleografsko nespregledljivo povezan s piscem traktata o husitih (ista roka).⁵

3 V matriki Karlove univeze je zapisano: *Ioannes Michaelis de Hussynecz* (Janez [očeta] Mihaela iz Husinca).

4 O celotnem procesu proti Husu s pravnozgodovinskega stališče glej: Thomas A. Fudge, *The Trial of Jan Hus: Medieval Heresy and Criminal Procedure*, Oxford, New York 2013.

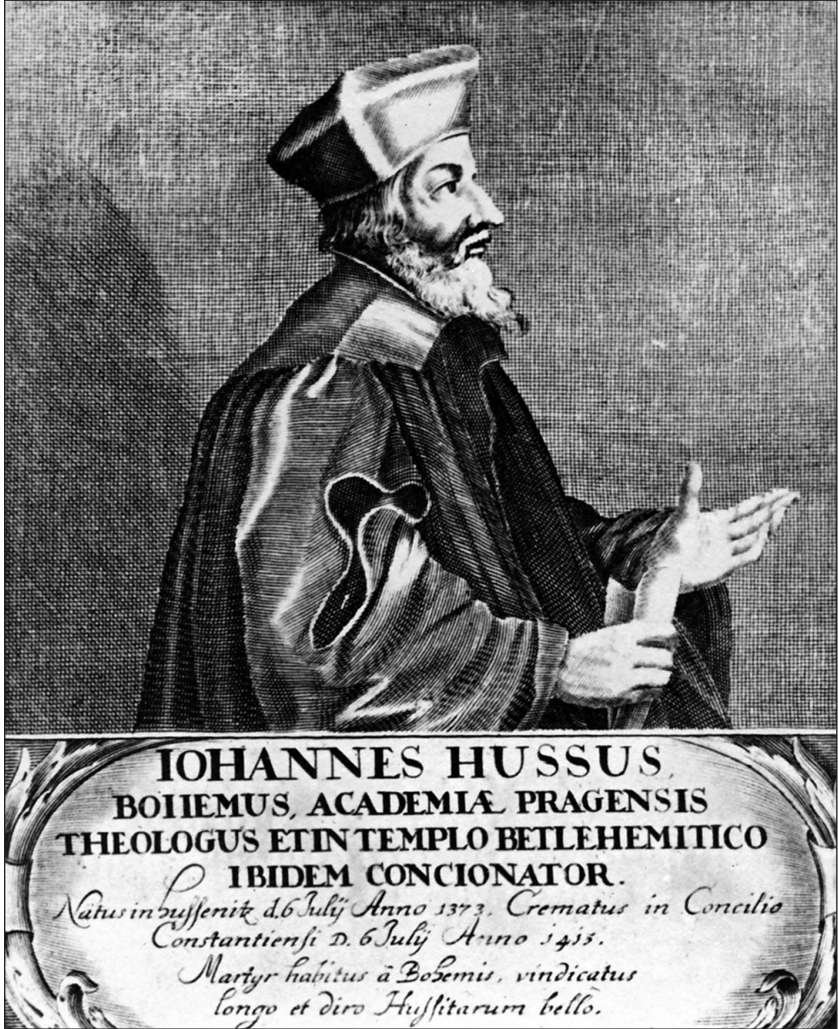
5 Omenjeni traktat o husitih je, kolikor je bilo mogoče ugotoviti iz zelo obsežne bibliografije o husitskem vprašanju, eden redkih obsežnejših arhivskih virov, ki doslej ni bil niti parcialno znanstveno obdelan (z izjemo slovenskega spomenika v kodeksu; je pa tekla korespondenca o rokopisu med Franom Ramovšem in češkimi učenjaki, toda do realizacije sodelovanja ni prišlo, ker so leta 1938 Čehi doživeli

Reminiscence na turbulentno obdobje v prvi polovici 15. stoletja, ko se v »trdnjavi Evrope«, Češkem kraljestvu, čigar kralj je bil tudi prvi med volilnimi knezi Reicha,⁶ prvič uveljavi institucionalni prostor za verovanje, drugačno od kredo rimske Cerkve, in za sobivanje ljudi z različnimi pogledi na vprašanja nadčasnega, je najti tudi v kodeksu Ms 78. Knjiga (papir, 29,5 × 20 cm) izhaja iz škofijske knjižnice v Gornjem Gradu in je napisana v gotski minuskuli ter kurzivi. Toda poleg del Bernarda s Clairvauxa (*Quomodo quisque cognoscat se ipsum et deum*, 30a–46b), Evzebijia (*Epistola de morte gloriosissimi Jeronimi doctoris eximii*, 49a–73b), Avguština (*Epistola de magnificentia eximii doctoris Jeronimi*, 73a–87b) in Cirila Jeruzalemskega (*Epistola de miraculis beati Jeronimi*, 78b–104b) prinaša tudi zapiske o Karlovi univerzi v Pragi, M. Janu Husu, husitih ter o koncilu v Konstanci (124a–126b).

V obdobju nastajanja slovenske renesančne književnosti z reformiranim verskim »vodilnim tonom« – 1550–1598 – pa je bil prav Trubar tisti, ki je na Husa opozoril po teološki strani, in sicer kot na predhodnika luteranske reformacije. V robni opombi predgovora k *Articulom* (1562), v katerem slovensko beročemu bralcu pripoveduje kratko zgodovino reformirane cerkve, namreč zapiše: »Mnogeteru stu leit so vučeni inu sveti ludi koker s. Bernardus, Ioannes Uss, Ieronimus, Savororola, Petrarha čez papeže, šcofe, farye inu menihe tožili inu pissali.«⁷ Glede na dejstvo, da konec petdesetih let v Nürnbergu izide skoraj dva tisoč strani obsega joča dvozvezkovna izdaja spisov – *Joannis Hus, et Hieronymi Pragensis Confessorum Christi Historia Et Monumenta* 1–2 (Norimbergae 1558) –, ki so Husovo delo ali so bili njemu tedaj le pripisani, se zastavlja veljavno vprašanje, ali je Trubar to objavo poznal.

nemško okupacijo), kaj šele celovito znanstvenokritično izdan. Zato potekajo sedaj neformalni pogovori o morebitnem mednarodnem sodelovanju pri projektu celovite znanstvene obdelave in izdaje tega pomembnega dokumenta.

- 6 Prim. Hartmann Schedel, *Weltchronik*, Nürnberg 1493, CLXXXIIIv–CLXXXIIIr. Na odprti strani je prikazana politična struktura Reicha, češki kralj (*Rex Bohemiae*) pa kot prvi volilni knez stoji desno od prestola.
- 7 Primož Trubar, *Articuli* (1562), v: *Zbrana dela Primoža Trubarja* III, ur. Jonatan Vinkler, Ljubljana 2005, 42.

M. Jan Hus (bakrorez, okoli 1700)

I. Tekst – naglavni sovražnik: Hus pred koncilom v Konstanci, »kronske priče« proti njemu, artikli in njegovi traktati

Koncil v Konstanci ni bil le pomemben politični in verski, temveč tudi veličasten družabni/družbeni dogodek, ki je v eni urbani komuni za časa trajanja pritegnil na isto mesto vse tri stanove, številne poklice, učenost in ljudsko kulturo. Na njem so se poleg papeža Janeza XXIII. sukali nič manj kot »3 patriarhi, 23 kardinalov, 106 škofov, 33 naslovnih škofov iz redov, 103 opatje, 18 avditorjev svete palače, vsi doktorji, 18 papeških komornikov, 344 doktorjev teologije, cerkvenega in civilnega prava, magistri itd. [...] Nadalje: 27 papeških penitenciarjev, 24 pisarjev odpustkov, 142 pisarjev bul, 73 papeških in kardinalskih prokuratorjev, 24 vratarjev [...]. Nato se je [koncila] osebno udeležilo 28 kraljev in posvetnih knezov, 78 grofov, 676 baronov, vitezov in plemičev. Nato 48 zlatarjev z njihovimi služabniki, 350 trgovcev z njihovimi služabniki, 220 čevljarjev s pomočniki, 86 krznarjev s pomočniki, 88 kovačev s pomočniki, 260 pekov s pomočniki, 75 birtov s služabniki. Tudi 72 menjalcev denarja iz Firenc in od drugod itd., 45 apotekarjev z njihovimi služabniki, 336 brivcev, 45 glasnikov, 516 piskačev, godcev, akrobatov, 718 prostitutk, javnih deklin.[⁸] Prav tako 27 poslaništev kraljev, vojvod, grofov, nato poslaništva številnih škofov in cerkva, poslanstva različnih univerz [...].«⁹ Sijajni kalejdoskop družbe poznega srednjega veka pred sodobnega bralca likovno postavlja *Kronika koncila v Konstanci* Ulricha von Richental – med drugim izobčenje in sežig M. Jana Husa¹⁰ in Barbaro Celjsko pri maši, toda tudi podobe sicer ne prav pogosto upodabljanega vsakdanjika.¹¹

Temeljno delo, ki odstira Husovo stvar pred koncilom v Konstanci, je latinsko pisana *Relacija* Petra z Mladoňovic. Prva recenzija ni ohranjena,

8 Na to namigne tudi Anton Novačan v drami *Herman Celjski*, ko Barbari Celjski (II. dejanje, 6. prizor) v usta položi besede: »Na kostniškem koncilu so najbolj divjali kardinali. Rili so po grehu kot vepri po blatu.« https://sl.wikisource.org/wiki/Herman_Celjski (20. 9. 2015).

9 Vavřinec z Březové, *Husitská kronika*, Praha 1979, 11.

10 V izvodu, ki je shranjen v Pragi (Národní knihovna České republiky, sign. XVI.A.17), 122v–124v.

11 Npr. pečenje prest in drugega peciva, razkosavanje in prodaja mesa, ki razkriva jedilnik tiste dobe, mdr. jelenje in medvedovo meso ...

zato pa dva rokopisa druge recenzije, in sicer iz štiridesetih let 15. stoletja oz. iz obdobja 1422–1433. Tretja recenzija je nastala sredi 15. stoletja,¹² že v dvajsetih letih 16. stoletja je bilo besedilo prevedeno v nemščino (Nicolaus Krompach), popisi procesa v Konstanci se začno pojavljati v literarnem obtoku v zgodnjem obdobju luteranske reformacije, in sicer npr. v Magdeburgu,¹³ prve biografije kot del Husovih oz. njemu pripisovanih spisov sredi 16. stoletja,¹⁴ prva znanstvenokritična izdaja pa je delo »očeta češkega naroda« in najpomembnejšega češkega historiografa 19. stoletja Františka Palackega.¹⁵

M. Jan Hus je prispel pred konstanški koncil pod zaščito samega rimskega cesarja Sigismunda Luksemburškega. Ta je s posebnim garantnim pismom zagotovil *prost* in celo mostnin ter prevoznin oproščen *prihod* češkega magistra v mesto ob Bodenskem jezeru. Toda – zadrega je ponavadi v podrobnostih – nikjer v Sigismundovem dokumentu ni bilo eksplicitne omembe *prostega odhoda* izpred koncila. Hus je bil nato kmalu po prihodu v Konstanco aretiran in zaprt, koncil mu je poleg sodne preiskave odobril tri javna zaslišanja, na katerih se je moral Hus braniti proti artikulum, ki so jih iz njegovih del v maniri tedanje dobe in ne najbolj tekstno vestno izpisali ter bolj ali manj arbitrarno zbrali njegovi tožniki pred koncilom, in hkrati priče o domnevnem zlem ravnanju češkega magistra. Med njimi je najti prav skromne osebe, ki bi se v zgodovino komajda utegnile zapisati, če se ne bi znašle med Husovimi tožniki. Tak osebek je npr. nemški profesor na Karlovi univerzi M. Albert Warentrapp, ki je bil predvsem poglavitni predstavnik nemškega elementa na praški univerzi in kot tak v opreki s Husovimi prizadevanji

12 Ivan Hlaváček, Úvod. V: *Ze zpráv a kronik doby husitské*, Praha 1981, 9–10.

13 Prim. npr. delo Nicolausa von Amsdorffa *Grund und Ursache aus der Chronik, warum Johannes Hus und Hieronymus von Prag verbrannt sein*, Magdeburg 1525, <http://nbn-resolving.de/urn:nbn:de:gbv:3:1-200594> (20. 9. 2015; digitalni izvod Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt, Halle).

14 *Joannis Hus, et Hieronymi Pragensis Confessorum Christi Historia Et Monumenta* 1–2, Norimbergae 1558, <http://data.onb.ac.at/rec/AC11105490>; <http://data.onb.ac.at/ABO/%2BZ180267506>. Morda je mogoče s to edicijo povezati tudi védenje, ki ga je o Husovi doktrini evidentno imel Primož Trubar.

15 *Documenta M. Iohannis Hus vitam, doctrinam, causam in concilio Constantiensi acta*, Pragae 1869, 237–324.

za »bohemizacijo« le-te, Hus pa mu je bil gorak, ker naj bi ga nekoč v žaru akademskega prepira pred študenti oklofotal in tako neodpušljivo razžalil oz. ponižal.

Povsem drugačnega kova pa je bil Nemec Mihael z Nemškega Broda (Michal z Německého Brodu; danes Havlíčkův Brod), sicer najprej javni notar, toda kasneje duša brezobzirne kampanje proti Husu v Konstanci. Možak je kariero začel v civilnem poklicu, toda vabljivosti številnih cerkvenih nadarbin se ni mogel upreti in pri grabljenju tovrstnega posvetnega blaga ni imel prav dosti pomislekov. Na kralja Václava IV. je naredil vtis kot prav posebej spreten večšak za rudarstvo (!), zato mu je češki vladar zaupal blagajno za popravilo rudnikov srebra v Jilovem pri Pragi. Toda Mihael se je na montanistiko spoznal kot krava na boben, znatno bolj pa na premetavanje novcev – v lastno mošnjo. Kraljeve cekine je pobasal in se z njimi l. 1408, ko mu je grozilo, da pride njegova malverzacija v Jilovem na svetlo, napotil v Rim, kjer si je od papeža Janeza XXIII. pridobil naziv prokuratorja v vprašanjih vere (in causis fidei). Od tod tudi izvira zaničljivo poimenovanje, ki ga je o njem splošno brati v virih – *Mihael de causis* ali Mihael od vprašanj (vere). V Konstanci je imel odločilni vpliv pri Husovi poti na grmado.¹⁶

On, Johann Naz in celo Husov nekdanji učitelj ter prijatelj Štěpán z Pálče so imeli ključni delež pri pripravi materiala za obtožbo pred koncilom, in sicer tako, da so izpisali, priredili, deloma pa so si preprosto izmislili artikule iz Husovih tekstov. Teh je bilo večje število in so bili Husu predloženi na več zaslišanjih v različnih oblikah (izpovedi prič ali artikulacije izvirnega Husovega besedila),¹⁷ toda za Husa so bili, kot se zdi, pogubni tisti artikuli, ki so jih njegovi nasprotniki izpisali iz besedila, ki zavzema v opusu češkega reformatorja posebno mesto – iz traktata *De Ecclesia*.

Petr z Mladoňovic, ki je bil Husov nekdanji študent in se je kot odposlanec Karlove univerze – ta je imela v Husovem primeru topogledni

16 *Ze zpráv a kronik doby husitské*, Praha 1981, 428 (op. 29).

17 Skupaj: 42 artiklov Štěpána z Pálče, 39 artiklov na tretjem zaslišanju in nato končnih 30 artiklov; seznam in tekstacija členov proti M. Janu Husu ter predlogov koncila za korekcijo, segmentiranih glede na pripravljalca in zaslišanje, v: Jan Sedláček, *M. Jan Hus*, 2. izd., Olomouc 1996, 311–338 (Articuli e processu mgri. J. Hus Constantiensis).

»pravni interes«, kajti M. Hus je bil njen nekdanji študent in še vedno profesor (1401–1402 dekan artistske fakultete, leta 1409 tudi rektor univerze) – znašel v Konstanci, je zabeležil naslednje artikule, ki so obveljali v *De Ecclesia* za sporne, pohujšljive, napačne, uporniške ali odkrito krivoverske, toda jih pred koncilom *niso vseh* predložili v enaki tekstni podobi, kakor so bili artikulirani v Husovem traktatu; Mladoňovic, čigar poročilo velja po ugotovitvah zgodovinske kritike za avtentičen in zanesljiv vir,¹⁸ celo piše, da so tožniki »izbirali zgolj tiste člene, ki so bili provokativni«, pa še teh niso izpisali tekstno korektno.^{19,20}

»1) Samo ena je splošna sveta cerkev, ki je občestvo izvoljenih.²¹

2) Podobno, kot Pavel nikoli ni bil ud Satanov, četudi je storil nekatere reči, podobne cerkvi hudobnih, tudi Peter, ki je zapadel v težko krivo pri-sežništvo, ni bil [ud Satanov], in sicer zaradi odpuščanja Gospodovega, da bi se lahko toliko močneje pobral od svojega padca.

3) Nobeden od delov cerkve se ne izgubi, kajti ljubezen izvoljenosti, ki cerkev veže, se ne izgubi.

4) Izvoljeni, ki ni v milosti zavoljo svoje sedanje pravičnosti, je vedno ud splošne svete cerkve.

5) Nobena čast ali izvolitev s strani ljudi ali neko zunanje odlikovanje nikogar ne naredi za ud svete cerkve katoliške.

6) Nikoli zavrženi ni ud svete matere cerkve.²²

7) Juda Iškariot ni bil nikoli pravi učenec Kristusov.

8) Zbor izvoljenih, naj so v milosti zavoljo sedanje pravičnosti ali ne, je splošna sveta cerkev, in na ta način člen vere.

9) Peter ni bil in ni načelnik splošne svete cerkve.

10) Če poklicani namestnik Kristusov z lastnim življenjem sledi Kristusu, tedaj je njegov [pravi] namestnik. Če pa hodi po poteh, ki so Kristusu nasprotni, tedaj je služabnik Antikristov, nasprotnik Petra in gospoda Jezusa Kristusa ter namestnik Jude Iškariota.²³

18 I. Hlaváček, n. d., 8–11.

19 *Ze zpráv a kronik doby husitské*, 110–131.

20 N. d., 130–131.

21 V Husovem izvirniku drugače; n. d., 110–111.

22 V Husovem izvirniku drugače; n. d., 115–116.

23 V Husovem izvirniku drugače; n. d., 118–119.

11) Vsi simonisti in grešno živeči duhovniki kot neverni sinovi ne-
verno razmišljajo o sedmih cerkvenih svetostih – o ključih, položaj-
jih, kaznih, nraveh, obredih in svetih rečeh cerkve, čaščenju relikvij in
cerkveni observanci.²⁴

12) Papeška čast je zrasla iz cesarske. In: Imenovanje in ustoličenje
papeža sta izšla iz cesarjeve moči.²⁵

13) Nihče ne more brez razodetja o sebi ali drugem utemeljeno trditi,
da je glava posebne svete cerkve.

14) Ne sme se verovati, da je katerikoli veliki rimski škof glava kate-
rekoli posebne cerkve, z izjemo, da ga je Bog za to predestiniral.

15) Namestniška moč papeževa prihaja v nič, v kolikor papež v nraveh
in življenju ne posnema Kristusa ali Petra, kajti drugače od Boga ne more
prejeti zastopniške moči; ni namreč drugega primernejšega posnemanja
[kot je posnemanje Kristusa ali Petra].²⁶

16) Papež ni namestnik Petrov, temveč prejema veliko darov, ker je
najsветеjši.²⁷

17) Če ne živijo po zgledu apostolov in se ne držijo ukazov in nasve-
tov Jezusa Kristusa, kardinali niso javni in pravi nasledniki apostolskega
zboru.

18) Noben krivoverec ne sme biti – razen cerkvene kazni – podvržen
posvetnemu sodišču in prepuščen smrtni kazni.²⁸

19) Posvetni plemiči morajo duhovnike prisiliti k držanju Kristuso-
vega zakona.²⁹

20) Cerkevna obediencia je iznajdba duhovnikov cerkve mimo izrec-
nega pisanja *Svetega pisma*.

21) Tisti, ki je izobčen s strani papeža, je, če pustimo ob strani pa-
peško sodišče in koncil in se taisti skliče na Kristusa, obvarovan, da ga
topogledno izobčenje ne zadene.

24 V Husovem izvirniku drugače; n. d., 119.

25 Prvega stavka v Husovem izvirniku ni najti; n. d., 119. Prim. op. 54.

26 V Husovem izvirniku drugače; n. d., 122.

27 V Husovem izvirniku take povedi ni, temveč je naslednja: »[Papež] ni najsветеjši zato, ker
je Petrov namestnik in ker prejema veliko darov; če v ponižnosti, mirnosti, potrpežljivosti
in delovnosti ter v veliki zvezi ljubezni sledi Kristusu, tedaj je svet.« N. d., 123.

28 Ta člen je bil v celoti izmišljen; n. d., 123.

29 V Husovem izvirniku take povedi ni; n. d., 124.

22) Če je človek nečasten, je njegovo početje nečastno, in če je časten, je njegovo početje častno.

23) Kristusov duhovnik, ki živi po Božjem zakonu, pozna *Sveto pismo* in rad uči ljudi, mora pridigati, ne da bi mu pri tem smela braniti morebitna anatema. In: Če papež ali katerikoli drugi predstojnik tako mislečemu duhovniku zapove, da ne sme pridigati, ga le-ta ne sme poslušati.

24) Kdorkoli je sprejel pridigarsko mesto, kdorkoli je stopil med duhovščino, mora svojo nalogo tudi izpolnjevati, in to, ne da bi mu pri tem branila morebitna anatema.³⁰

25) Cerkvene kazni so protikrščanske; izmislila si jih je duhovščina, da bi se poviševala in bi si podvrgla ljudi, če bi jih ne poslušali po njihovi volji.³¹

26) Nad ljudmi se ne sme razglašati interdikta, kajti tudi Kristus, najvišji nadpastir, ni dal interdikta na Janeza Krstnika.«

Misliti je mogoče, da je koncilske očete rimske Cerkve v Konstanci znatno bolj kot Husov do neke mere netradicionalni odnos do posameznih temeljnih vprašanj verske doktrine razburilo prizadevanje češkega pridigarja za semantično pr(a)vomoč »čistega evangelija« in njegovo topogledno dosledno vztrajanje pri interpretacijski ter – posledično – delovanjski harmoniji sodobne cerkve kot razvite fevdalne entitete z zgodnjo apostolsko, pa tudi semantično in argumentacijsko drugačna uporaba avtoritet, kot je to počel koncil oz. njegovi pravniki, npr. njegov poglavitni kanonist, kardinal Francesco Zabarella. Slednje morda odseva tudi mistično podstat širšega razmišljanja o cerkvi v osrednji Evropi oz. v Reichu. Primerljive reminiscence, brez posebne genealoške navezave na angleški prostor, ki je bila očitana Husu, je namreč prebrati tudi pri Meistru Eckhartu, pri njegovem učencu Johannesu Taulerju in v nemški mistiki vse do Luthra, je pa v praksi pomenilo, da je Hus – kot precejkrat dotlej³² – stopil na prste

30 V Husovem izvirniku drugače; n. d., 129.

31 V Husovem izvirniku take povedi ni; n. d., 129.

32 Hus je kot moralični pridigar in pisec nastopal z močjo položaja – kot sinodalni pridigar Praške nadškofije (J. Sedlák, n. d., 117–122; zanimiva je zlasti druga Husova sinodalna pridiga, iz leta 1407; v njej je misel, da duhovniki, ki ne živijo po zgledu Jezusa Kristusa, niso pravi kristjani, temveč antikristi). Slednje ni bilo nič neobičajnega in je bilo posledica organizacije, ki jo je Praški diecezi in njej podrejeni Litomyšlski škofiji vtisnil škof Arnošt s Pardubic, in sicer leta 1349 s *Statuti* (*Statuta*

povsem pragmatičnim političnim in pridobitnim interesom visokega klera (*clerus maior*), in sicer tako doma na Češkem kot nasploh.

O slednjem zgovorno priča odziv cambraiskega škofa, kardinala Pierra d'Aillyja, ki je 8. junija 1415 predsedoval javnemu zaslišanju in avdienci M. Jana Husa pred koncilom. Ko je bila prebrana artikulacija na podlagi Husovega traktata *De Ecclesia* o kardinalih, ki da, če ne živijo po zgledu apostolov, kar niso nasledniki apostolskega zbora, je bilo citirano še izvirno besedilo Husovega spisa: »Če torej vstopajo drugje kot skozi prednja vrata, gospoda Jezusa Kristusa, tedaj so tatje in razbojniki, kot je rečeno v Jn 10/8/: »Kdorkoli pride drugje, je tat in razbojnik.« Na to se je kardinal d'Ailly, ki je koncil tedaj tudi vodil, odzval: »Glej, tole, kar je v knjigi, je pa še slabše in hujše, kot je bilo zapisano v artiklu.« Nato se je obrnil k Husu: »Vi niste imeli nobene mere v svojih pridigah in spisih; morali bi pridige prilagoditi poslušalcem. Zakaj je bilo treba v pridigah za ljudstvo rohniti proti kardinalom, ko pa nihče od njih ni bil prisoten; vse to, kar ste povedali, bi moralo biti izrečeno tukaj, njim v obraz, ne pa pred laiki v njihovo

provincialia de anno 1349 cum tractatu De tribus punctis religionis christianae; glej Sedlák, n. d., 11; digitalizirani izvod *Statutov*: http://www.manuscriptorium.com/apps/index.php?direct=record&pid=AIPDIG-NKCR__39_F_31____2W6DSE7-cs). Toda Hus je nežlahtno ravnanje svojih kleriških tovarišev karal tudi iz lastne volje, v nobenem primeru pa ni mogel računati na hvaležnost kanonikov kapitlja sv. Víta in primerkov, kot je bil npr. Ludvik Kojata ali podobni, o katerih pripoveduje Václav Vladivoj Tomek (*Dějepis města Prahy* III, Praha 1875, 237–245) takole: »Prav mizeren pa je bil župnik pri sv. Janu v Podskalí Ludvik Kojata ... Tudi on je imel svojo konkubino, ki je prebivala na Vyšehradu; poleg tega pa si je v svoji hiši, ki jo je imel pod samostanom sv. Katarine in nasproti šole sv. Apolinarija, omislil javno kurbišče, v katerem je imel včasih štiri, drugič spet šest ali osem prostitutk, h katerim je bil prost dostop. Poleg tega je bil strasten kockar. Na te igre je hodil v hišo Hensela Glaserja na Markete Pletlove na Staré město, od časa do časa tam zaigral celo lastna oblačila in hodil nato ponoči nag do hiše svoje priležnice. V takšnem stanju ga je novomestski rihtar dvakrat gonil okrog kot kakšnega potepuha ...« (N. d., 244.) O predstavniku višjega klera, kanoniku sv. Apolinarija Franu, pa je v istem viru prebrati za tisti čas in tudi za obdobje do uveljavitve dekretov tridentinskega koncila, tj. praktično za dobo vse do konca 16. stoletja, precej običajno poročilo, »quod Frana canonicus ecclesiae S. Appolinaris tenet Johannam nomine concubinam in domo sua propria ab annis tribus; ex qua unam puerum procreavit, et secundo est impraegnata« (n. d., 245, op. 43.).

pohujšanje. [...] Slabe stvari počnete, ko hočete s takšnimi pridigami zrušiti stavbo cerkve.«³³

Podobno tipologijo, tj. izpostavljanje mest v Husovih traktatih proti konkretnim osebam, kjer naj bi bilo brati Husove subverzivne intence glede duhovniške oblastne strukture tedanje Cerkve, je razbrati tudi v artikuli, ki so jih tožniki pripravili na podlagi kratkega Husovega traktata *Proti Palču* (*Contra Palecz*) in izpisali iz enega najlepših primerov plemične literature v Husovem opusu – iz traktata *Proti Stanislavu* (*Contra Stanislaum*).

»I. *Proti Palču*³⁴

1) Če je papež, škof ali prelat v smrtnem grehu, tedaj ni papež, škof ali prelat.

3) Če je papež hudoben in še posebej zavržene narave, tedaj je enako kot apostol Juda [Iškariot] hudič, razbojnik in izgubljeni sin ter nikakor ni glava bojujoče se cerkve, kajti še ud bojujoče se cerkve ni.

4) Hudoben ali zavržen prelat je samo zaradi napačnega poimenovanja [imenovan] pastir, sicer pa je razbojnik in baraba.

5) Papeža ne bi smeli imenovati najsvetejšega, in sicer niti zaradi mesta, ki ga zaseda, kajti v tem primeru bi morali zaradi [najvišjega] mesta, ki ga zaseda, za najsvetejšega imenovati tudi kralja, in celo rablje in razbojnike bi morali imenovati svete.³⁵

6) Če živi papež v opreki s Kristusom, je v papeštvo vstopil, četudi je bil redno, zakonito in pravilno kanonsko izvoljen s človeškimi volitvami, drugje kot skozi Kristusa.«³⁶

»II. *Proti Stanislavu*³⁷

1) Posameznik ni javni in pravi naslednik Kristusov ali namestnik Petrov v cerkveni službi zato, ker so volivci ali njih večina z ustnim glasovanjem glasovali zanj in je bil tako redno izvoljen, temveč zato, če se je kar najbolj razdajal in si pridobil zasluge v dobro cerkve in ima zato tem večjo moč od Boga.

33 *Ze zpráv a kronik doby husitské*, 123.

34 N. d., 131–141.

35 V Husovem izvirniku drugače; n. d., 139.

36 V Husovem izvirniku drugače; n. d., 139–140.

37 N. d., 141–144.

2) Papež, ki je zavržene nravi, ni glava svete cerkve.³⁸

3) Niti najmanj ni razvidno, da bi morala obstajati ena sama glava, ki bi v duhovnih rečeh vodila cerkev in bi bojujoča se cerkev z njo stalno občevala.

4) Kristus bi lahko brez takšnih čudnih glav [tj. poglavarjev] bolje upravljal svojo cerkev, in sicer po svojih zvestih učencih, ki so razsejani po zemlje krogu.

5) Peter ni bil splošni pastir Kristusovih ovac, niti ni bil nadduhovnik rimski.³⁹

6) Apostoli in zvesti učenci Gospoda so vneto v vseh potrebnih rečeh vodili cerkev k odrešitvi tudi pred uvedbo papeške stolice. Enako bi, če papeža ne bi bilo, kar je skrajno mogoče, počeli vse do sodnega dne.«

Ko Hus ni želel sprejeti predlogov koncilskih kanonistov za »korekcijo« lastnih in/ali njemu pripisanih izjav, je koncil najprej razglasil anatemo nad magistrovimi knjigami, zlasti nad traktati *Contra Palecz*, *Contra Stanislaum* in *De Ecclesia*. Husove knjige bi morale biti tako podvržene ognju,⁴⁰ kajti razglašene so bile ali za take, ki vznemirjajo nedolžne ovčice, za zmotne ali za krivoverske, njihov avtor pa za trdovratnega heretika. Hus je na to odgovoril: »In kako sedaj zametujete moje knjige, ko sem si vedno želel in zahteval, da se proti njim položi boljša pisanja od tega, kar je napisano in položeno v mojih knjigah, in še danes želim, pa mi niste predložili ničesar boljšega niti niste dokazali, da bi bilo v mojih knjigah kaj zmotnega? In kako ste mogli prekleti knjige v češčini, ki ste jih videli samo v prevodu, drugače pa vam nikoli niso prišle pred oči?«⁴¹

Nato je bila nad vztrajnim češkim duhovnikom razglašena anatema in izobčitev iz cerkve – duhovniškega posvečenja mu ni bilo mogoče odvzeti. Pri tem so s Husa z obredno degradacijo slekli štolo in ornat ter mu razdrli tonzuro. Nato so mu na glavo posadili mitro iz papirja, na kateri so bili v kričečih barvah, če je verjeti podobi iz Richentalove

38 V Husovem izvirniku take povedi ni; n. d., 142.

39 V Husovem izvirniku take povedi ni; n. d., 143.

40 Zgodovinski spomin rimske cerkve je to anatemo aktualiziral tudi z umestitvijo vseh del (*libri et scripta omnia*) M. Jana Husa na prvi *Index librorum prohibitorum* (Romae 1559), digitalizirani izvirnik: urn:nbn:de:bvb:12-bsb00001444-3.

41 *Ze zpráv a kronik doby husitské*, 155.

kronike, naslikani demoni, vtis pa je še podkrepil napis na mitri: »On je nadheretik.« – Nato je bil Hus predan »posvetni oblasti«. In ta je opravila raboto tako, da je na grmadi sežgala možaka in njegove knjige, pepel pa zbrala in vrgla v Ren, »da ne bi bil Čehom za relikvijo«. ⁴²

II. Zgodovinsko ozadje nastanka traktata *De Ecclesia*

Tekst, s katerim se je M. Jan Hus še za časa življenja sugestivno vpisal v anale tedanje evropske učene republike in zapečatil lastno usodo, je njegov traktat *De Ecclesia* (1413). Za avtorja to obsežno delo, ki je razdeljeno na 23. poglavij in obsega v sodobnih izdajah okoli 15 avtorskih pol besedila, ni bilo le posoda, ki je njegovo ime ponesla med cerkvene dostojanstvenike, zbrane na koncilu v Konstanci, temveč je bilo to besedilo zanj – fatalno. Na podlagi artikulacij v traktatu *De Ecclesia* je bila namreč pretežno sestavljena obtožnica in na koncu obsodba češkega magistra pred koncilom. K slavi samega besedila je zagotovo pripomogla tudi krilatica, ki je bila skovana na cerkvenem zboru ob Bodenskem jezeru, češ da Husovo kritično razmišljanje o cerkvi »ruši papeštvo ravno toliko kot koran krščanstvo«, zagotovo pa je do prvih tekstnokritičnih raziskav Husovih tekstov ob koncu 19. stoletja (npr. Johann Loserth, Václav Flajšans v prvi izdaji Zbranih del M. Jana Husa itn.) delo o cerkvi veljalo za najpomembnejši in najbolj izviren Husov spis.

Sodobna filologija je nato sodbo o izvirnosti spremenila; danes velja, da sta na Husovo delo temeljno vplivala vsaj dva traktata angleškega teologa, biblicista in univerzitetnega profesorja Johna Wycleffa (1331–1384), ⁴³ in sicer *De Ecclesia* (1378) in *De potestate papae* (1378),

42 N. d., 159.

43 Prvo dokazano Husovo aktivno reflektivno recepcijo tekstov Johna Wycleffa je datirati v leto 1398. Tedaj si je Hus kot učitelj artistične fakultete Karlove univerze (magister actu regens) je prepisal štiri Wycleffove filozofske traktate – *De individuatione temporis*, *De ideis*, *De materia et forma*, *De universalibus*. Rokopis so med tridesetletno vojno švedski vojaki odnesli iz Prage, zdaj je pod signaturo A 164 shranjen v Kuningliga biblioteket – Sveriges nationalbibliotek, v njem pa se nahajajo pomenljive robne opombe, napisane z roko M. Jana: »Zlata je vredno, kar je tukaj slišano«, »O, Wycleff, Wycleff, kako ti neenkrat zmešaš glavo« in »Dragi Wycleff, naj ti da Bog nebeško kraljestvo«.

ugotovljene pa so bile tudi nezanemarljive tekstnogenealoške povezave z drugimi Wycleffovimi traktati – *De civili dominio*, *De blasphemia*, *De fide catholica*, *De paupertate Christi*, *Ad argumenta aemuli* – in z njegovimi pridigami.⁴⁴ Razmerje med Husovo *Cerkvijo* in *O papeški moči* angleškega teologa je na številnih mestih celo tako bližnje, da gre pri Husu v številnih pasajah za zgolj jezikovno redakcijo (npr. semantično nerazlikovalna menjava besednega reda, toda brez spremembe mej povedi ali odstavkov) latinskega izvirnika oxfordskega profesorja,⁴⁵ toda, kot so pripoznali celo izrazito katoliško pravoverni raziskovalci življenja in dela M. Husa (npr. J. Sedlák), ne gre za plagiat, temveč za Husovo receptivno mentalno strukturo.⁴⁶ Češki magister je namreč lastne misli prav tekoče izrekal s tekstnimi strukturami, ki jih je v letih pred nastankom dela *De Ecclesia* prebral v spisih otoškega učenjaka.

Omenjena tekstna genealogija na ravni Wycleff-Husove teologije *o cerkvi in njeni strukturi*, *odpustkiah in papeški moči* signalizira postvarjalno recepcijo wycleffizma in tako skozi pomensko in delovanjsko polje odpora proti nadoblasti papeške stolice vzpostavlja intelektualno zgodovinsko navezavo med Wycleffom, Husom ter njegovimi češkimi in nemškimi zgodovinskimi nasledniki – luteransko reformacijo 16. stoletja. Kajti tudi slednja je v Luthrovih *Resolutiones disputationum de indulgentiarum virtute* (1518) svoje miselno oporišče primarno stavila na razpravi o *odpustkiah* in na kritiki brezsravnega mešetarjenja z močjo ključev. Slednje se je tedanjemu nemškemu sleherniku, ki se je kakorkoli srečal s sugestivno pridižno retoriko Johanna Tetzela, kazalo kot strah vzbujajoči nagovor o naglavnem pomenu reševanja grešnih duš iz vic, pripadnik učene kulture pa ni mogel mimo dosti bolj večplastnih časnih in večnih dimenzij celega projekta. Na primer mimo vprašanja, ali ni zaklad storitve dobrih del zadrega samega namena odpustka, ali, kakor je zapisal Luther: »Zakladi odpustkov so mreže, v katere zdaj lovijo bogastvo ljudi.«⁴⁷

44 J. Sedlák, n. d., 372.

45 Glej npr. tekstno analizo in primerjavo med Wycleffovim *De potestate papae* in Husovim *De Ecclesia* v: Johann Loserth, Introduction, v: *Johannis Wyclif tractatus De potestate pape*, London 1907, XLII–XLVIII.

46 J. Sedlák, n. d., 359.

47 Martin Luther, *Izbrani spisi*, Ljubljana 2001, 137.

Tudi Husov traktat *De Ecclesia* dolguje svoj nastanek odpustkom. Češki pridigar, univerzitetni profesor in teolog je prišel namreč leta 1412 v prelomni spor s praškim nadškofom Sigismundom Albikom z Uničova (1358–1427), vedno bolj dinamična in nazadnje srdita praška kontroverza pa je zadevala namene papeža Janeza XXIII. v Praški nadškofiji in Litomyšlski škofiji Češkega kraljestva. Papež Janez, s polnim imenom Baldassare Cossa, ki je kasneje na koncilu v Konstanci abdiciral in nekaj časa preživel celo za rešetkami istega zapora kot M. Jan Hus, v gradu konstanškega škofa Gottlieben, je bil bolj ali manj »mož brez posebnosti« med visokim katoliškim klerom svojega časa. Ni posebej reprezentiral temeljnega mentalitetnega stališča ljudi novega veka, *virtù* – življenjske in delovajske moči, potence, silovitosti in – tudi – kreativnosti, ki je bila tako značilna za posamezne najvišje cerkvene vladarje ob koncu 15. in na začetku 16. stoletja; eden izmed slednjih je ravno zavoljo svojih tovrstnih mentalnih potez in delovanja med sodobniki zaslovel celo kot *il Papa terribile*. Janez je bil drugačen. Možak si je svojo pot skozi kanale cerkvene hierarhije utiral na za oni čas precej običajen način, s simonijo in podkupovanjem, med njegovim zapletenim krmarjenjem med čermi in sipinami cerkvene moči pa je koncil v Konstanci odkril tudi težje pregrehe, ki naj bi bremenile dušo Petrovega naslednika – (domnevni) umor. In to ne kogarkoli: papež Janez je bil namreč obdolžen, da naj bi z »laško juho« spravil na oni svet svojega predhodnika na stolu svetega Petra, papeža Aleksandra V. Glede moraličnega vedênja je bilo klepetavemu Neapeljčanu očitano vse, kar si je mogoče le misliti, in to »spe ali bde«: zakonolom z ženo lastnega brata, torej krvoskrunstvo, sodomija, homoseksualnost, pri čemer so bili papeževi ugodniki naštetí poimensko, takisto pa tudi nagrade (npr. opatija), ki naj bi jim jih sveti oče podelil za »vstopanje od zadaj«. Med obtožbami je bil zabeležen obligatni »nemi greh«, onanija, hagiografske pripovedi oz. natolcevanja o kar treh stotnjah nun, ki naj bi jih spolno izrazilo živahni Petrov vikar v Bologni spravil ob nedolžnost, ter končna ugotovitev, da možaka že od otroštva dalje zaznamuje vsakovrstna izprijenost. Poleg tega: da je bil že kot otrok neposlušen do staršev, »trde glave«, lažniv, nezanesljiv – tak, ki ni mogel biti drugega kot sramota Cerkvi in svojim predhodnikom na mestu pglavitnega rimskega škofa. Za tisti čas najtehtnejša in za

obdolženega najnevarnejša pa je bila obtožba, ki je bila proti razpuščenemu Kristusovemu vikarju kot navržena – krivoverstvo. Papež Janez je bil namreč take nravi, da pogosto ni dosti mislil, kaj mu (z)leti z jezika. Njegov dozdevni zaupnik, milanski nadškof Bartolomeo de la Capra, je namreč pred koncilom izpovedal, da je papež Janez po kronanju izrekal za poglavitnega Kristusovega reprezentanta na svetu kaj nenavadne observacije o verskih rečeh:

»Janez (posmehljivo): O, kaj ti verjameš v vstajenje mrtvih?

Nadškof: Vsekakor!

Janez: Daj no, to je pa res neumno. Imel sem te za pametnejšega človeka, si pa neumna žival.«⁴⁸

Papež Janez XXIII. se je leta 1411 v svoji italijanski partiji političnega šaha uprl pretenzijam neapeljskega kralja Ladislava (1386–1414), ki je bil podpornik Janezovega protipapeža Gregorja XII. in je hotel obvladati celotno Italijo. Papež Janez je nad monarhom izrekel interdikt ter proti njemu razglasil križarsko vojno, z bulama z 9. septembra in 2. decembra 1411 pa je podelil polni papeški odpustek vsem, ki bi se udeležili križarskega pohoda proti upornemu neapeljskemu kralju, pa tudi tistim, ki bi ta pohod podprli z denarnimi darovi. V Prago sta buli prispeli maja 1412, in sicer skupaj s palijem za novega praškega nadškofa Sigismunda Albika,⁴⁹ doktorja prava in medicine ter zdravnika kralja Václava IV. Václav Tiem, ki jih je dostavil v Prago, pa je takoj zaprosil kralja Václava in novoimenovanega nadškofa za dovoljenje za razglasitev bul ter za zbiranje denarja za križarje papeža Janez XXIII. Hus se je trudil kralja pregovoriti, da bi razglasitev bul in odpustkov prepovedal ali vsaj sklical Karlovo univerzo, da bi se izrekla o tem (ali proti temu), toda njegov poskus ni bil uspešen: po naravi impulzivni, agresivni in pogosto neobvladani vladar⁵⁰ se tokrat ni želel spustiti v odprt konflikt s papežem Janezom, kateremu je priznaval obedienco dežel krone sv. Václava. Proti buli in odpustkom je nato Hus spisal

48 Richard Friedenthal, *Mož na grmadi*, Ljubljana 1973, 355–358.

49 Ena od hiš Sigismunda Albika je stala na mestu, kjer danes stoji meščansko poslopje, v katerem domuje Slovanský ústav AV ČR (Valentinská 1, Praha 1).

50 V. V. Tomek, n. d., 362, 366–272 (reakcije kralja Václava IV. ob zadevi Jana Nepomuka); prim. František Palacký, *Dějiny národu českého* II, Praha 1968, 420–422.

oster protest, v katerem je trdil, da je bula papeža Janeza v opreki z Božjo besedo, da odpustki niso nič drugega kakor laž ter da zavoljo njih nastajajo prepiri in druge homatije. Med drugim je zapisal: »Apostolicus capiens multam pecuniam ab hominibus, nihil boni per hoc disponit, sed ad suam pompam et superbiam expendit et inter cardinales dividit [...] verius et cercius esset pagani credendum, quia quod promittunt, fidelius et amlius tenent.«⁵¹ Toda tudi to pisanje kralja ni premaknilo: razglasitev bule naj se izvede, vladar pa je ukazal, naj komisarjem pri tem nihče ne nasprotuje. In se je zgodila: slovesno, z bobnanjem je bila bula razglašena na vseh javnih mestih v Pragi, komisariji pa so ljudi spodbujali, naj se kar najhitreje spovedo, se poprimejo čolniča zaslug svetnikov in si zagotovijo odpustek. Toda cel podvig je kar premočno smrdel po običajni ljudski trgovini in kar nič ni bilo čutiti privzdignjenega kadila (po)duhov(lje)nosti. Podobno, kakor so dobrih sto let pozneje Tetzl in Fuggerji že na začetku spravili na slab glas odpustke papeža Leona X. oz. nadškofa Albrehta Brandenburškega – in dali Luthru netivo za razmišljanje ne le o odpustkih, temveč o tako temeljni reči, kot so »robni pogoji« za milost Božjo in odrešitev (zgolj po veri) –, tako so tudi Václav Tiem in njegovi komisariji reč poprijeli čisto po trgovsko. Tiem je za razglašanje odpustkovne bule po deželi proti plačilu najemal celo take duhovnike, ki so bolj kot besede evangelija praktično spregali glagole (*pri*)*grabiti*, *obrat*i in *pridobiti*, namesto denarja pa so od vernikov jemali tudi konkretno nelikvidno imovino – ovce, koze, krave ...⁵² Na to izrecno referira besedilo ljudske popevke, ki je nastala v Pragi po letu 1412 in glasi:

»Bubeník, ten je nosí v voze,
raduje se každé koze,
ktož mu ovci, krávu dá,
všecky římské odpustky má,
pekla i propasti.«⁵³

Toda Husova kritika je bila precej globlja – in temeljna: ni se upiral zgolj neredu, nepoštenosti in posvetnosti pri zbiranju denarja, ki so ga med

51 J. Sedlák, n. d., 232 (op. 1).

52 J. Sedlák, n. d., 232–233.

53 Zdeněk Nejedlý, *Počátky husitského zpěvu*, Praha 1907, 424.

drugim v treh najpomembnejših praških cerkvah – Sv. Vít, Vyšehrad in Týnský chrám – metali v velike skrinje za cerkvene darove, temveč je najresneje dvomil o sami podstati razpisovanja odpustkov, papeškem primatu in tako o nauku o cerkvi. Sveti oče papež da nima nikakršne pravice do posvetne oblasti in njene obrambe.⁵⁴ Takisto nima pravice prodajati odpustkov za denar oz. sploh nima pravice podeljevati kakršnihkoli odpustkov, kajti grehe lahko odpušča – in tako podeli odpustek in posamičnika razbremeni grehov – samo Vsevišnji, vse drugo pa da je kramarsko grabljenje denarja, ki se mu mora pravoverni kristjan upreti, pa četudi za ceno mučeniške smrti. In slednje je bilo Husovo temeljno stališče, ki ga je zagovarjal do svojega konca. Toda najprej je moral svojo misel dati v obtok in zanj nagovoriti »javno mnenje«. Bil je prepričan, da ima za seboj tako praške meščane, zlasti češke, ki jim je v njihovem jeziku pridigal v Betlehemiški kapeli, kot tudi Karlovo univerzo. Zato je svoj protest napravil javen. Na eni strani je, kakor je brati v virih, »Magister Hus na skoraj vsaki svoji pridigi [⁵⁵]v Betlehemiški kapeli nagovarjal ljudi, naj nikar ne dajejo denarja za te odpustke,«⁵⁶ na drugi pa je na univerzi dosegel, da je rektor Marek s Hradce sklical akademski zbor o perečem vprašanju. Toda doktorji svete teologije so pred retorično ponavadi precej dinamičnim splošnim akademskim shodom o perečem vprašanju želeli razpravljati *sub rosa*. Zato so se sestali najprej sami in ugotovili, da utegne epitet Wycleffovih podpornikov, v kolikor bi po tem zasloveli v okcitanski

54 Hus je bil eden izmed zgodnjih pomembnih evropskih intelektualcev, ki so kritično obravnavali srednjeveško Konstantinovo darovnico; dozdevno podelitev posvetne moči rimskemu papežu je imel Hus iz teoloških razlogov za skrajno problematično, in sicer iz drugačnih ozirov kakor Lorenzo Valla, ki je na podlagi zgodovinske kritike teksta v delu *De falso credita et ementita Constantini donatione declamatio* (1440) ugotovil, da gre za ponaredek, ki je znatno mlajši od termina nastanka, zatrjevanega v listini. Gl. Lorenzo Valla, *O lažni Konstantinovi darovnici*, Ljubljana 2009, npr. zgodovinsko slovnično analizo samostalnika *satraps* (XII.38–39), 60–62.

55 Odlomek takšne Husove pridige 12. maja, na praznik Gospodovega vnebohoda, v katerem Hus argumentira, zakaj prelati ne morejo storiti čudežev, glasi. »Et hoc patet in bullis papalibus nunc currentibus, ubi datur remissio a pena et a culpa dantibus pecuniam ad bellum Ladislaum regem ad ipsum occidendum et ipsum usque ad generationem quartam condemnantes, cum fortase non perveniet ad generationem quartam inu sua genealogia et si deveniat, condemnabunt nondum natos, qui fortasse sunt predestinati. Ecce iusticia!« J. Sedlák, n. d., 234 (op. 4).

56 *Scriptorum rerum bohemicarum*, tomus III, Pragae 1829, 26.

učeni republiki, visoki šoli v Pragi prej škodovati kot koristiti. Takisto so ugotovili, da je reč odpustkov, o kateri je tekla razgreta debata, ne le teološka, temveč tudi politična zadrega, kajti zadevala je samega češkega kralja, njegovo dovolitev prodaje in kraljeve politične pretenzije. In tako so sklenili, da bodo vseh 45 artiklov Wycleffa ponovno obsodili,⁵⁷ in to kljub dejstvu, da sta jim vsaj dva pomembna praška teologa iz njihovega tabora, sicer tudi Husova učitelja in do določene točke prijatelja, Stanislav z Znojma in Štěpán z Pálče, sama eksplicitno pritrjevala. Poleg tega so se odločili, da na akademskem zboru na vprašanja, ki bi jim jih javno zastavila Husova stran, ne bodo reagirali.

Akademski zbor, ki je sledil, je bil zelo živahen. Predmet razprave je bilo vprašanje, ali naj univerza potrdi papeški buli o križarski vojni proti neapeljskemu kralju Ladislavu. Doktorji teologije so tokrat pustili govoriti dekanu lastne fakultete, ki je razglasil, da ne želijo niti nasprotovati kraljevim ukazom niti se postavljati proti papežu in njegovim bulam, ki so jih sprejeli kralj, praški nadškof in kapitelj, papeškega pisanja pa da ne bodo presojali, ker da za to nimajo nikakršnega pooblastila, temveč so pripravljeni kot poslušni sinovi cerkve ubogati in po svojih močeh nasprotovati vsem, ki bi se papeževim bulam upirali. Na to se je odzval Hus in profesorje (magistre) v imenu bakalarjev in študentov pozval, naj iz Biblije in z argumenti razuma odgovorijo na vprašanje: Ali buli pod pretnjo smrtnega greha zavezujeta vsakega študenta, da bi rimskemu škofu pomogel z gmotno imovino, in ali je treba buli pridigati kot člen nauka (dogme)?⁵⁸ Profesorji teologije mu niso odgovorili, temveč so se sklicali na razglas, ki ga je v njihovem imenu objavil dekan Teološke fakultete, večinski del univerze pa jih je v tem podprl. Toda Hus se ni dal: tisto, za kar ni bilo iz strahu pred kraljem Václavom IV. ter sprično odločnega nastopa profesorjev teologije soglasja v univerzitetni skupnosti, je lansiral sam. In tudi razglasil. Z na javnih mestih

57 Šlo je za tretjo obsodbo artiklov učenega angleškega teologa na Karlovi univerzi: prvič, leta 1403, je Wycleffove nauke obsodila univerza, vendar le z nemško večino; drugič, leta 1408, pa le češki narod (*natio Bohemorum*; Karlovo univerzo so od ustanovitve 1348 sestavljali štirje »univerzitetni narodi« – *natio Bohemorum*, *natio Polonorum*, *natio Bavororum* in *natio Saxonum*).

58 Prim. Mistr Jan Hus, *Postila, vyloženie svatých čtení nedělních*, Praha 1952, 43 (Neděle druhá po Kristovu narození).

pritrjenimi razglasi je oznanil, da bo v auli magni Karlove univerze 7. junija 1412 potekala velika disputacija na temo: Ali je po Kristusovem zakonu kristjanom dovoljeno in ali prispeva k časti Božji, k odrešitvi ljudi in je v dobro kraljestva, da se potrdi papeška bula o povzdignitvi križa [križarski vojni] proti neapeljskemu kralju Ladislavu in njegovim zaveznikom?⁵⁹

Za tem je v mestu ob Vltavi izbruhnil pandemonij. Profesorji teologije so si na vso moč prizadevali, da bi Husovo namero preprečili. Zato so poslali dva izmed svojih članov k praškemu nadškofu Sigismundu Albiku, naj z močjo urada nadškofa, ki pa je bil hkrati tudi kancler Karlove univerze, disputacijo preprosto prepove. Albik je nato predse poklical Husa, papeški legati pa so magistra v nadškofovi prisotnosti vprašali, ali se namerava podvreči apostolskim ukazom. Hus jim je odvrnil, da želi *apostolske* ukaze rad izpolnjevati – ne pa nujno *apostolikove*. Kajti, ko so si legati pomeli roke, Husov odgovor z veseljem tolmačili v svoj prid in se obrnili k praškemu nadškofu z besedami: »Poglejte, gospod nadškof, tale bo odslej poslušal ukaze našega gospoda,« jim je uporni češki profesor, da bi razčistil poimenovalno zmedo, odgovoril naslednje: »Dobro me razumite, gospodje. Rekel sem, da hočem izpolnjevati apostolske zapovedi in jih v vsem poslušati; toda z apostolskimi imenujem nauke apostolov Kristusovih. In če se bodo ukazi rimskega škofa ujemali z naukom in ukazi apostolov po Kristusovem zakonu, tedaj jih bom rad poslušal. Če pa bom v njih našel kaj, kar nauku apostolov nasprotuje, tedaj ne bom ubogal, pa četudi mi pred očmi mahate z grmado.«⁶⁰ – Praški nadškof je pripravljajočo se disputacijo prepovedal.

Teološka fakulteta je nato potegnila iz rokava še zadnjo karto in uporabila moč urada, da bi preprečila disput o pereči temi. Proti Husovi napovedi je izdala lastni javni razglas, ki ga je krasil pečat fakultete, naznanjajoč, da gre tokrat za uradno stališče institucije. Jedro razglasa je bila

59 »Utrum secundum legem Jesu Christi licet et expedit, pro honore Dei et salute populi christiani, et pro commodo regni, bullas papae de erectione cruces contra Ladislaum regem Apuliae et suos complices, Christi fidelibus approbare?« *Scriptorum rerum bohemicarum*, tomus III, 15.

60 *M. Jana Husi sebrané spisy* II, ur. Václav Flajšans, Praha 1904, 103 (Contra 8 doctores I).

protestacija z naslednjimi besedami: »Brez pridržkov verujemo, kar so verovali naši očetje in kar je stoletja verovalo celotno krščanstvo ter zaradi česar so naši očetje v isti namen uvedli jubilejna leta ter mnoge odpustke volili različnim cerkvam, namreč, da lahko papež podeli polno odpustitev vseh grehov. Verujemo tudi, da lahko papež v primeru nuje pokliče na pomoč vernike in od njih zahteva prispevke za obrambo mesta Rima in njegove cerkve, ki je sedež apostolov Petra in Pavla, namestnikov Kristusovih, in da lahko, da bi okrepal zoper nasprotnike in jih spreobrnil ter zoper uporne sovražnike cerkve in kristjanov, ki so razkolniki in krivoverci, takim, [ki mu pomagajo,] če se kesajo in se izpovedo, podeli popolno odpustitev vseh grehov.«⁶¹ Mater facultas theologica Pragensis je poleg tega še vsakemu bakalarju teologije – Hus je bil tedaj baccalaureus formatus svete vede – zagrozila s kaznijo, če bi si drznil izreči determinacijo o odpustkovnih bulah papeža Janeza, o njih disputirati ali celo izrekati svojo sodbo.

Hus se je za papirnega leva teološke fakultete menil ravno toliko, kolikor resno je jemal ukaz nadškofa Sigismunda Albika – nič. Na prepoved disputacije, ki je letela nanj osebno, je odgovoril posmehljivo, da naj na teološki fakulteti kar pripravijo univerzitetni zapor zanj in da fakulteta še prepovedi ni znala spisati, kot je treba, kajti prepovedala da je javno razpravo o buli, ki jo je praški nadškof že itak sam omejil v posameznih točkah. In tako se je napovedana Husova disputacija v veliki avli Karlove univerze 7. junija 1412 zgodila. Hus je po determinaciji najprej navedel deset mogočih razlogov, ki bi utegnili govoriti v prid Janezovi buli, nato pa je polemično pretresel vsakega od njih. Svojo argumentacijo je razdelil na tri dele. V prvem je predstavil osem Wycleffovih argumentov proti možnosti odpuščanja grehov zavoljo odpustka. V drugem delu je z argumenti iz *Bible* in s spisi svetih očetov dokazoval, da papeževa dejavnost ne vključuje direktne akcije s hladnim orožjem. Torej da se papež z nasprotniki ne bi smel lasati na bojnem polju, temveč bi moral zanje – moliti. V tretjem delu je praški profesor kritiziral sam tekst bule. Glavna polemika proti odpustkom je bila zaobsežena prav v tretjem delu, ko je Hus izrekel lastno teološko pozicijo in pri tem pokazal tudi precej izvirnosti ter odmikov od

61 J. Sedlák, n. d., 237.

teologije M. Johna Wycleffa Angleškega.⁶² Hus je menil, da papež ne more dajati odpustkov, ker ne poseduje moči razodetja, in tako tudi ne gotovosti, ali isti prestopke taistemu grešniku, katerega odvezuje sam, odpušča tudi Vsemogočni. Sveti oče da tudi ne ve, ali je grešnik predestiniran. Apostolik da s podeljevanjem odpustka tudi izničuje moč kesanja, kajti ne more biti prepričan, da se dotični grešnik za svoje početje tudi zares kesa. Hus je sklenil takole: »Zato sem iskal in še vedno iščem, da bi našel, ali je kdo izmed svetnikov dajal odpustke, pa nisem še ničesar našel [...].« Dodal je, da »nasprotovati tej buli pritiče zavoljo odrešitve duše«. ⁶³ In tudi, da »ni prav dajati denarja papežu za prelivanje krščanske krvi«. ⁶⁴

Po Husu je poprijel besedo humanist M. Jeronym Pražský, ki ga je kasneje pred koncilom v Konstanci doletela podobna usoda kot M. Jana Husa, grmada. M. Jeronym je slovel kot mojster latinske elokvence in je na disputaciji zbrane tako razvnel, da bi najraje kar takoj odšli v mestno hišo in tam dosegli prepoved prodaje odpustkov. ⁶⁵ Šele zbranemu rektorju univerze M. Marku z Hradce se je nato posrečilo, da je ognjevit študente in M. Jeronyma pregovoril, da niso uresničili svojih namenov. Praški nadškof je videl, da se pripravlja povodenj, kajti s Husovimi pridigami v Betlehemski kapeli in z delovanjem M. Jeronyma Praškega se je sprva akademski disput o moči ključev preselil na praške ulice in trge. Zato je na svetovitski sinodi duhovništvu Praške nadškofije prepovedal govoriti in delovati proti papeški buli, ukazal pa je tudi, da morajo pridigarji odpustke svojim ovčicam priporočati. Hus se je na ukrep svojega ordinarija odzval s cirkularnim pismom, ki se začenja z besedami *Pax Christi* in je bilo namenjeno duhovništvu njegove dieceze. V njem je avtor navedel dvanajst neustreznosti (*duodecim inconvenientia*), ki naj bi dičile papeško bulo in jih je Hus zapisal kot miselni destilat disputacije 7. junija. Zapisal je tudi, da bi bilo bolje, kot delati reklamo za bulo in pridigati odpustke, vernikom svetovati, naj se nikar ne pustijo okrastriti in simonistično odirati pri spovedi. ⁶⁶

62 Johann Loserth, *Hus and Wiclif*, London 1884, 140–144.

63 J. Sedlák, n. d., 238.

64 *Scriptorum rerum bohemicarum*, tomus III, 16.

65 N. m.

66 J. Sedlák, n. d., 239.

Husov disput je že v naslednjih dneh, podobno kot dobro stoletje kasneje Luthrov, dosegel ljudsko kulturo, in tako dokončno zapustil akademska tla. Po Pragi so začeli skladati verzne paskvile⁶⁷ proti buli in papeškim legatom, Štěpán z Pálče pa je v svojem traktatu *De Ecclesia* zapisal, da so bili prepisi bule, ki so bili pribiti po cerkvah, in skrinjice za miloščino, kamor se je dajalo denar od prodaje odpustkov, ponečedeni s smolo in iztrebki, magistri, profesorji bogoslovja so postali tarča najhujšega posmeha, neznani avtor pa je vse, ki so imeli kakorkoli opravka z mešetarjenjem z odpustki papeža Janeza XXIII., počastil z ne ravno odličnimi epiteti – da so asmodeisti, belialisti, mamonisti, tj. služabniki Asmodeja in Beliala (Zlodeja) ter sužnji mamona.⁶⁸

Pomenljiv izraz razvnetih strasti tistega praškega poletja je bil tudi posmehljivi sprevod po Pragi, ki ga je zorganiziral eden od prijateljev in član spremstva (familiaris) kralja Václava, plemič Vok Voksa z Valdštejna. Ta je s pomočjo neutrudnega, toda vetrnjaškega M. Jeronyma Praškega ter drugih magistrov (artistične fakultete) spravil skupaj za tisti čas in tisto snov kaj nenavadno, toda, po njihovem mnenju, ne neprikladno povorko: njen namen je bil odkrito sramotilen – za svetega očeta Janeza. Na okrašen voz so namreč posadili v prostitutko preoblečenega študenta, ki so mu okoli vratu in čez prsi obesili papeško bulo. Nato so se pred čudno vozilo vpregli študenti, oblečeni kot dvorni norci, in drugi našemljenci ter mladeniča peljali najprej k nadškofijski palači na Mali strani, nato čez Karlov most, po celotnem Starem mestu in nazadnje pred kraljevsko palačo na Přikopih. Pri tem so uganjali norčije in delali vsakovrstne nespodobne gibe ter geste, vsa stvar pa se je končala pred prangarjem na Přikopih, kjer so »papeške bule« zmetali na grmado in jih sežgali; slednje naj bi bila parodija na sežig Wycleffovih del, ki ga je praški nadškof iniciral leta 1410.⁶⁹

67 »Legát přijel do Prahy / zbudil kanovníky, / byt' k němu přistúpily, / krále a obcí lúpily, / po vši české zemi.« – Zd. Nejedlý, n. d., 423.

68 J. Sedlák, n. d., 239–240 (op. 3).

69 František Palacký, *Dějiny národu českého III*, Praha 1968, 86–87; prim. Fr. Palacký, n. d., 69–72, in František Šmahel, *Husitská revoluce 2: Kořeny české reformace*, Praha 1996, 239–242. Odziv na omenjeni sežig je bila tudi naslednja popevka: »Zajíc biskup abeceda / spálil knihy a nevěda, / co jest v nich napsáno.« – Zd. Nejedlý, n. d., 419.

Richentalova kronika: M. Jan Hus na grmadi in odstranjevanje pepela

Odmev

Artikuli, ki so privedli do Husove obsodbe v Konstanci, niso niti korekten niti celovit odraz Husove teologije, kajti bili so pripravljeni z namenom, ki ni nujno predpostavljal tekstne doslednosti. Takisto obseg artikulov v Konstanci ne zajema niti vsega Husovega spisja v latinskem jeziku, temveč le ono, ki so ga Husovi tožniki imeli ga pohujšljivo za pobožna ušesa, za sporno, napačno ali krivoversko; češko pisana besedila se v artikulah niso znašla.

Toda v zrcalu tedanje sistematične teologije se Hus kaže v naslednji luči: povsem na strani sočasne katoliške pravovernosti ga je najti pri nauku o Bogu, Kristusu, njegovem utelešenju, Devici Mariji in odrešenjskem dejanju; enako tudi ob vprašanju opravičenja človeka po milosti Božji, ob maši, eshatologiji in zakramentih. Edini odmik je nauk o evharistiji, kjer je Hus menil enako kot Wycleffe in zagovarjal *remanenco*. O *zakramentu kesanja* je učil, da duhovnik odpuščanje grehov le razglasi, ne opravi pa same odpustitve. O *dobrih delih* je podobno kot Wycleffe menil, da človek v stanju težkega greha greši brez izjeme, zato so vse njegove storitve grešne. Ravno tako je dvomil, da bi bila podelitev hostije veljavna, če duhovnik, ki jo podaja, ni predestiniran ali ne izpričuje dobrega moralnega ravnanja.

Povsem na strani cerkvene opozicije pa je bil pri nauku o *cerkvi in njeni ureditvi*.⁷⁰ Problem, ki so ga v Husovem topoglednem pisanju razvidevali tedanji teologi, ni bil v mišljenju cerkve kot občestva predestiniranih, temveč v tem, da je češki teolog sveto cerkev definiral *izključno* kot občestvo predestiniranih in hotel na tem temelju izpeljati tudi načela in strukturo njenega vodstva. S tem pa so bili zanikani vidna bojujoča se cerkev, njen poglavar papež in zbor kardinalov ter njihova avtoriteta. – Razkol med Husom in sočasno Cerkvijo je bil na tej točki najmočnejši in, kot se je izkazalo v Konstanci, nerešljiv po nenasilni poti.

Miselno Husov nauk o cerkvi v letih po njegovi smrti ni doživel posebnega odmeva. Zato pa je toliko močnejše učinkoval *praktično*, kajti zanikanje božanskega izvora papeškega primata in učiteljske avtoritete rimske Cerkve je postalo eden od glavnih idejnih opornih

stebrov husitskega gibanja: *Sveto pismo* naj bo edini temelj vere, Božji zakon pa naj usmerja vse, kar se počne javno in zasebno. Pri slednjem Hus ni povsem prezrl tradicije, in tudi husiti ne, kajti za avtoriteto so jim veljali zgodnji cerkveni zbori in pomembni cerkveni očetje, zlasti prednicejski, toda tudi mlajši teologi, kolikor so svoja besedila utemeljevali z *Biblijo*. Složno pa so Hus in husiti zavračali formalni temelj vere, kakor ga je razumela rimska Cerkev – cerkveno avtoriteto, proti kateri je praško husitstvo stavilo miselno potenco *univerze*, taborsko pa *razuma*.⁷¹

Tako so jeseni 1419 nastali *Štirje praški artikuli* (*Čtyři pražské články*), ki pomenijo prvo veroizpoved češke reformacije, program razvijajočega se husitskega gibanja, toda tudi prvo reformirano konfesijo v Reichu.⁷²

»1) Prvič: krščanski duhovniki naj Božjo besedo po Kraljestvu Češkem oznanjujejo in pridigajo brez vseh ovir, kot to naš Odrešenik ukazuje.

2) Drugič: častiti zakrament telesa in krvi Božje pod obema podobama, kruhom in vinom, naj se vsem vernim kristjanom, ki jim smrtni greh tega ne brani, podaja brez vseh ovir, na način in po ukazu Odrešenika.

3) Tretjič: številni duhovniki in menihi s posvetno pravico vladajo nad velikim gmotnim imetjem, in to v nasprotju z ukazom Kristusovim, v škodo duhovniškega stanu in v še večjo škodo posvetnih gospodov plemičev; takšnim duhovnikom je treba to gospodovanje odvzeti, ga ustaviti, da bi lahko nato Čehi živeli vzorno in bili napeljevani k stanu Kristusovemu in apostolov.

4) Četrtrič: vse smrtne grehe, še posebej vidne, in druge nerednosti, ki so zakonu Božjemu nasprotni, morajo razumno vsi, ki so poklicani k za to primernemu položaju, v vsakem stanu ustavljati in zatirati, da bi se odpravile hudobne in napačne govorice o tej deželi in da bi se splošno dobro zgodilo kraljestvu in jeziku češkemu.«

Od tod naprej pa se razteza zgodovina husitskih vojn, toda za njimi tudi zgodovina ustvarjanja prvega velikega geografskega prostora verske svobode, ki je na večer češke renesanse 16. stoletja, zlasti pa po *Majestátu*

71 J. Sedlák, n. d., 374–375.

72 *Čtyři vyznání*, ur. Rudolf Říčan, Praha 1951, 37–52.

Rudolfa II. pulziral tako, da je v deželah krone sv. Václava vsakdo mogel izpovedovati svoje versko prepričanje brez zadržkov.⁷³ Toda tudi to se je imelo radikalno spremeniti. Slednje pa je že snov za pripovedovanje v drugem historiografskem narativu.

VIRI IN LITERATURA

Arnošt s Pardubic, *Statuta provincialia de anno 1349 cum tractatu De tribus punctis religionis christianae*. http://www.manuscriptorium.com/apps/index.php?direct=record&pid=AIPDIG-NKCR__39_F_31____2W6DSE7-cs.

Nicolaus von Amsdorff, *Grund und Ursache aus der Chronik, warum Johannes Hus und Hieronymus von Prag verbrannt sein*. Magdeburg 1525. <http://nbn-resolving.de/urn:nbn:de:gbv:3:1-200594>.

Čtyři vyznání, ur. Rudolf Řičan, Praha 1951.

Documenta M. Iohannis Hus vitam, doctrinam, causam in concilio Constantiensi acta, Praga 1869.

Richard Friedenthal, *Mož na grmadi*, Ljubljana 1973.

Thomas A. Fudge, *The Trial of Jan Hus: Medieval Heresy and Criminal Procedure*, Oxford, New York 2013.

Ivan Hlaváček, Úvod. V: *Ze zpráv a kronik doby husitské*, Praha 1981.

73 Po l. 1609 je imel vsak prebivalec dežel sv. Václava polno svobodo verovanja. To je pomenilo, da je lahko katerikoli plemič, svobodnjak ali podanik v čeških deželah izpovedoval katerokoli veroizpoved. In to ne le na kraljevi zemlji, temveč tudi na posestvih nadškofa ali samostanov. Niso pa imeli vsi vseh in enakih pravic v zvezi s postavljanjem cerkva. Nekatoličani so si namreč smeli postavljali svoja svetišča zgolj na kraljevi posesti, ne pa na zemlji, ki je pripadala rimski Cerkvi. In tako je nastalo ključno vprašanje: ali so posesti rimske Cerkve, če je češki kralj katoličan, kraljeva zemlja. Povod za stanovsko vstajo proti Habsburžanom pa je bilo porušenje dveh evangeličanskih cerkva v dveh mestecih na severu Češke. Leta 1617 je namreč praški nadškof Jan Lohelius podrl evangeličansko cerkev v rudarskem mestu Hrob, ki je bilo posest Praške nadškofije, isto se je zgodilo tudi v Broumovu. Čeprav je šlo zgolj za 4,2 % zemlje v svetováclavskih deželah, so stanovi presodili, da je tako rušenje nekatoliških cerkva dovolj težak napad na njihove verske pravice iz *Majestáta*, da lahko opraviči njihov upor proti Habsburžanu, ki je sedel na prestolu sv. Václava. In tako se je začela tridesetletna vojna. Josef Pekař, Bílá Hora. Její příčiny i následky, v: Josef Pekař, *Postavy a problémy českých dějin, Výbor z díla*, Praha 1990, 141–143.

- Joannis Hus, et Hieronymi Pragensis Confessorum Christi Historia Et Monumenta* 1–2, Norimbergae 1558. [Http://data.onb.ac.at/rec/AC11105490](http://data.onb.ac.at/rec/AC11105490); <http://data.onb.ac.at/ABO/%2BZ180267506>.
- Listy Husovy, ur. Bohumil Mareš, Praha 1901.
- M. Jana Husi sebrané spisy, I–V, ur. Václav Flajšans, Praha 1904.
- Mistr Jan Hus, *Postila, vyloženie svatých čtení nedělních*, Praha 1952.
- Mistr Jan Hus, *Drobné spisy české*, Praha 1985. Magistri Iohannis Hus opera omnia, tomus IV.
- Index librorum prohibitorum*, Romae 1559.
- Johann Loserth, *Hus and Wiclif*, London 1884.
- Johann Loserth, Introduction, v: *Johannis Wyclif tractatus De potestate pape*, London 1907.
- Martin Luther, *Izbrani spisi*, Ljubljana 2001.
- Zdeněk Nejedlý, *Počátky husitského zpěvu*, Praha 1907.
- František Palacký, *Dějiny národu českého I–V*, Praha 1968.
- Josef Pekař, *Postavy a problémy českých dějin, Výbor z díla*, Praha 1990.
- Ulrich von Richental, *Costnitzer Concilium So gehalten worden jm Jar Taussend vier hundert vnd dreytzezen Jetzt auffß neuw zugerichtet, Doch mit warer Ersetzung vnd Inhalt deß alten Exemplars*, Franckfurt am Mayn 1575. Urn:nbn:de:bvb:12-bsb00054503-1.
- Scriptorum rerum bohemicarum*, tomus III, Praga 1829.
- Jan Sedlák, *M. Jan Hus*, 2. vyd., Olomouc 1996.
- Hartmann Schedel, *Weltchronik*, Nürnberg 1493.
- Klaus Schelle, *Das Konstanzer Konzil 1414–1418. Eine Reichsstadt im Brennpunkt europäischer Politik*, Konstanz 1996.
- František Šmahel, *Husitská revoluce 1–4*, Praha 1996.
- Václav Vladivoj Tomek, *Dějepis města Prahy*, III, Praha 1875.
- Primož Trubar, *Articuli (1562)*, v: *Zbrana dela Primoža Trubarja* III, ur. Jonatan Vinkler, Ljubljana 2005.
- Lorenzo Valla, *O lažni Konstantinovi darovnici*, Ljubljana 2009.
- Vavřinec z Březové, *Husitská kronika*, Praha 1979.
- Johannis Wyclif tractatus De ecclesia*, ur. Johann Loserth, London 1886.
- Johannis Wyclif tractatus De potestate pape*, ur. Johann Loserth, London 1907.
- Ze zpráv a kronik doby husitské*, Praha 1981.